

การพัฒนาคุณภาพชีวิตครูและบุคลากรทางการศึกษาด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
Improving the Quality of Life of Teachers and Educational Personnel
with the Philosophy of Sufficiency Economy

เดชา จันดาพันธ์

จรีรัตน์ ขาดิสง่า

สนุก สิงห์มาตร

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Dacha Jandaphun

Jarerat Chatsahga

Sanook Singmart

Mahachulalongkornrajavidyalaya University RoiEt Buddhist College

Email: singmart2512@gmail.com

วันที่รับบทความ: 25 ตุลาคม 2566; วันที่แก้ไขบทความ 13 พฤศจิกายน 2566; วันที่ตอบรับบทความ: 30 พฤศจิกายน 2566

Received: October 25, 2023; Revised: November 13, 2023; Accepted: November 30, 2023

บทคัดย่อ

จากที่ครูและบุคลากรทางการศึกษาประสบปัญหานี้สืบเนื่องมาจาก ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอทางออกของปัญหาดังกล่าวให้กับครูและบุคลากรทางการศึกษา เนื่องจากข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาคือบุคคลซึ่งได้รับการบรรจุและแต่งตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ให้รับราชการโดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ปัจจุบันกำลังประสบปัญหานี้สินตลอดจนมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่หนักอึ้งจนไม่สามารถทำงานได้เต็มประสิทธิภาพ ทางออกที่นำเสนอคือครูหรือบุคลากรทางการศึกษาควรน้อมนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาคอยกำกับการดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของตนเองทั้งสามระดับกล่าว คือ ระดับที่ 1) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการพออยู่พอกิน ระดับที่ 2) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการอยู่ดีกินดี และ ระดับที่ 3) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับความมั่งมีศรีสุข เพื่อให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาสามารถพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจและสังคม สภาพเศรษฐกิจ การเรียนรู้เทคโนโลยีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยกันดูแลรักษาหมู่บ้าน/ชุมชนให้พัฒนาไปอย่างยั่งยืนต่อยอดการลงทุนให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยเริ่มจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

คำสำคัญ : การพัฒนาคุณภาพชีวิต; ครูและบุคลากรทางการศึกษา; ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

As teachers and educational personnel face serious debt problems. The author therefore aims to present a solution to this problem for teachers and educational personnel. This is because teachers and educational personnel are persons who have been hired and appointed under this Act to serve in government service and receive a salary from the national budget. Currently facing debt problems as well as other expenses that is so burdensome that it is unable to work at full efficiency. The proposed solution is that teachers or educational personnel should embrace the philosophy of Sufficiency Economy to direct their lives to be consistent with the reality of the situation at all three levels, he said is level 1) quality of life according to the philosophy of sufficiency economy at the level of having enough to live on, level 2) Quality of life according to the philosophy of sufficiency economy at the level of living well, level 3) Quality of life according to the philosophy of Sufficiency Economy at the level of wealth and happiness. To enable teachers and educational personnel to develop and enhance the quality of life mentally and socially, economic conditions, learning technology and preserving natural resources and the environment. As well as helping to maintain the village/community to develop sustainably and continue investing in the community, starting with oneself, family, community, and the nation.

Keywords: Quality of life Development; Teachers and Educational Personnel;
Philosophy of Sufficiency Economy

บทนำ

ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา นับว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการที่จะสร้างคนให้มีคุณภาพเพื่อเป็นอนาคตของประเทศชาติ สอดคล้องกับคำสุภาษิตที่เคยกล่าวไว้ว่า “เด็กฉลาดชาติเจริญ” หรือ “รากฐานของดีคืออิสรารากฐานของชั่วคือการศึกษ” หากการศึกษาของประเทศใดดีแล้วย่อมส่งผลดีต่อการพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกัน ผู้ที่ทำหน้าที่ในการวางรากฐานการศึกษาของเยาวชนของชาตินั้นคือครูและบุคลากรทางการศึกษานั้นเอง แต่ตราบใดที่ครูและบุคลากรทางการศึกษาของเรายังมีคุณภาพชีวิตไม่ดีย่อมส่งผลต่อการเรียนการสอน กล่าวคือ เมื่อครูยังมีหนี้ล้นพ้นตัวแล้วครูจะมีกำลังใจที่จะถ่ายทอดการสอนดีได้อย่างไร สถานการณ์เรื่องหนี้ดังกล่าวจะทำให้เห็นได้ว่าครูและบุคลากรทางการศึกษามีหนี้เพิ่มขึ้น และปัญหาเรื่องหนี้เพียงปัญหาเดียวก็อาจทำให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาประสบปัญหาได้ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตครูและบุคลากรทางการศึกษาจึงควรต้องหันมาให้ความสนใจในการแก้ไข

ปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจังและเร่งด่วน (สนุก สิงหมาตร, 2561) และควรหาหนทางพัฒนาคุณภาพชีวิตของครูและบุคลากรทางการศึกษาของชาติอย่างเป็นรูปธรรมและเร่งด่วน เมื่อกล่าวถึงตรงนี้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่องค์ในหลวงรัชการที่ 9 ท่านทรงพระราชทานไว้จึงเป็นแนวทางที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือแม้กระทั่งครูเองก็ควรคำนึงถึง ดังนั้น ความเป็นอยู่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงก็จะต้องมีการศึกษาวิจัยกันอย่างเร่งด่วนทางด้านความเข้าใจ การยอมรับ และการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในชีวิตประจำวันของคนไทยอายุต่างๆ และในฐานะต่างๆ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2548)

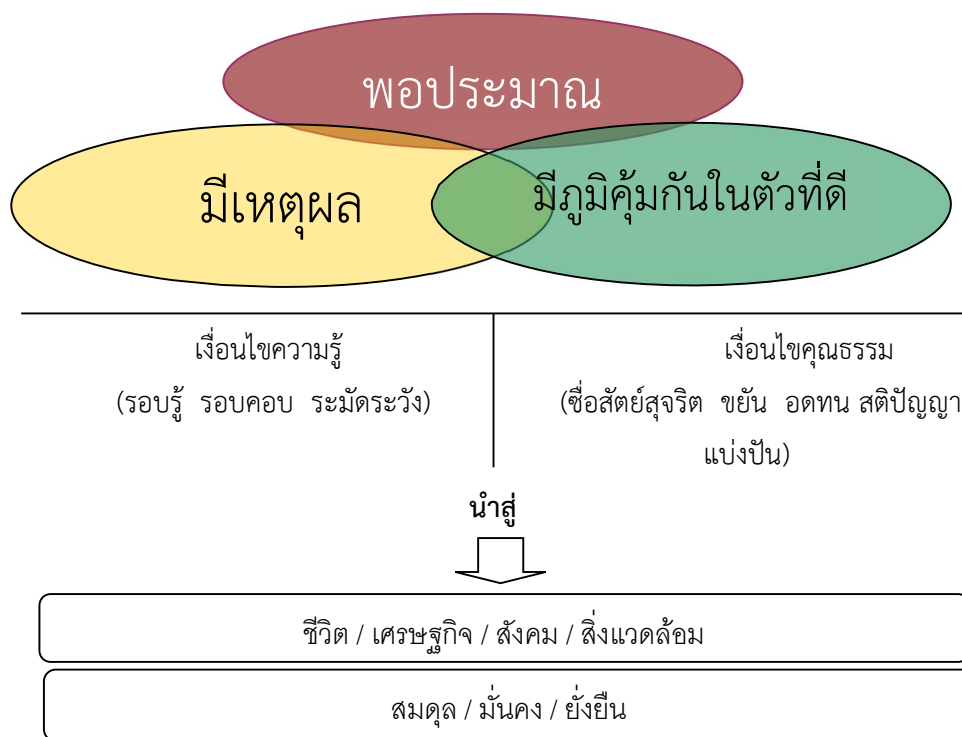
สำหรับบทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับครูและบุคลากรทางการศึกษาที่กำลังประสบปัญหาหนี้สินตลอดจนมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานที่หนักอึ้งจนในบางเวลาอาจไม่มีแรงใจที่จะทำหน้าที่ได้ด้วยความสามารถที่เต็มประสิทธิภาพ เนื่องจากต้องคอยหารายได้ด้วยวิธีการอื่นมาชดเชยค่าใช้จ่ายที่มากขึ้นทุกวัน อย่างน้อยก็เพื่อเป็นทางออกให้กับสังคมพี่น้องชาวครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ปัญหาบรรเทาเบาบางลงได้บ้าง โดยอาศัยหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือเป็นปรัชญาหลักที่นำมาใช้ในการประกอบการดำเนินชีวิตสำหรับคนไทยทุกสาขาอาชีพ และรวมไปถึงผู้คนทั้งโลกใบนี้ก็สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการดำเนินชีวิตของตนเองและครอบครัวได้เช่นเดียวกัน

แนวคิดเรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. ที่มาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นหนึ่งในแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้พระราชทานเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต ที่ยึดหลักความพอเหมาะ พอดี มีเหตุผลและความไม่ประมาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ทำอย่างต่อเนื่องยาวนานดำรงชีวิตเป็นแบบอย่างได้อย่างสมบูรณ์ อีกทั้งได้พระราชทานพระราชดำริให้แก่คนไทยนำไปปฏิบัติตั้งแต่ปี 2517 ดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 18 กรกฎาคม 2517) พระบรมราโชวาทที่ชี้ให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่มีความสอดคล้องกับสถานะของประเทศและของประชาชนอาจทำให้เกิดปัญหาได้ จึงทรงเน้นการพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน เมื่อมีพื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรแล้ว จึงค่อยสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น ซึ่งเป็นเน้นพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ กรมการพัฒนาชุมชน (2548) ได้กล่าวถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้ 1) กรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิต

2) คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ 3) คำนิยามความพอเพียงจะต้องประกอบด้วยสามคุณลักษณะพร้อมกันด้วยความพอประมาณ การมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ทั้งนี้ควรอยู่บนเงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับความพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน จากที่อธิบายมาในข้างต้นสามารถเขียนเป็นแผนภาพปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

ภาพที่ 1 สรุปกรอบแนวคิดของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : กรมการพัฒนาชุมชน (2548 : 34)

2. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2541 (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2550 : 12) ความว่า “...คำว่าพอเพียงมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง มีความหมายกว้างออกไปอีกไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้เท่านั้นแต่มีความหมายพอมีพอกิน พอมีพอกิน ก็แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง...” “...พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราได้ แต่ว่าพอแม้บางอย่างอาจจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุขถ้าทำได้ ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ...” “...Self- Sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วย

ตัวเอง...” ส่วน นิคม มูลิกะคามะ (2542 : 263) ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางพัฒนาตามทฤษฎีใหม่ที่ทำให้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภูมิใจโดยที่สามารถผลิตทรัพยากรได้ตามภูมิปัญญาและเทคโนโลยีแบบไทย มีความพอเพียงในครอบครัว ชุมชน มีความเข้มแข็งช่วยตนเองได้ วิธีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีสอดคล้องกับหลักคำสอนในศาสนา มีสังคมที่สงบสุขกินดีอยู่ดีขึ้น การผลิตอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะค้าขายไปยังต่างประเทศ สรุปได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง ความรู้จักพอประมาณ ความรู้จักมีเหตุผล และความรู้จักมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดีพอสมควร ตั้งมั่นในภูมิรู้ภูมิปัญญาที่มีคุณธรรม ไม่ว่าจะมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในก็ตาม ย่อมไม่กระทบต่อการดำรงชีพของตน

3. หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

ชุมพร พลรักษ์, เฉลิม วงศ์ไพโร และเมธี ธรรมรังสี (2549: 70) ได้กล่าวถึงหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงว่า 1) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทำสิ่งใดให้เหมาะกับฐานะของตนเอง ถ้าทำการเกษตรเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน เมื่อเหลือจากบริโภค จึงคิดเพื่อค้าขายก็จะทำเป็นกำไรของตนเอง การดำเนินการแบบนี้เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการหาเครื่องอุปโภค บริโภค ของตัวเอง และเพิ่มรายได้ให้ตนเองอย่างเป็นเหตุเป็นผล และมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ, 2) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ใส่ใจความสำเร็จต่อการรวมกลุ่มชาวบ้านให้ชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ให้ครอบคลุมทั้งการผลิต การตลาด และสวัสดิการต่างๆ ในชุมชน เศรษฐกิจในชุมชน มีเครือข่ายกว้างขวางขึ้น ประชากรในชุมชน นำไปสู่ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของชุมชนและประเทศ, 3) เป็นระบบเศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานคุณธรรม ความเมตตาความเอื้ออาทร ความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนที่ร่วมแรงร่วมใจกันประกอบอาชีพให้ประสบความสำเร็จ มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการเรียนรู้ให้ความเชี่ยวชาญ และพัฒนาเทคโนโลยีต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

องค์ความรู้เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

สำหรับคุณภาพชีวิต (quality of life) ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายไว้ อาจสรุปได้ดังนี้ นิศา รัตน์ ศิลปะเดช (2540 : 30) เรื่องคุณภาพเริ่มเกิดขึ้นในทศวรรษที่ 1970 ในประเทศตะวันตก การรับรู้แนวคิดนี้แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม แต่ก็มี การรับรู้ร่วมกันระดับหนึ่งว่า ความเป็นอยู่ที่ดีในสังคมหนึ่ง ๆ ไม่ควรถูกมองจากแง่เศรษฐกิจเท่านั้น แง่มุมอื่นที่ควรได้รับการพิจารณาควรรวมถึงด้านที่อยู่อาศัยสุขภาพอนามัย ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในสังคมนั้น ซึ่งในหมู่ผู้ที่สนใจเรื่อง คุณภาพชีวิต ยังได้มีการถกเถียงถึงนิยามของคำนี้ เนื่องจากเป็นกระบวนการ ทางจิตใจที่ผ่าน ตัวกรองทางด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกัน อาจจะทำให้เกิดการมีความหมายทางกว้างพอที่จะอธิบายความหมายได้คือ “คุณภาพชีวิตเป็นชื่อใหม่ของความคิด (old notion) ซึ่งถ้าเรียกเป็นชื่อทางด้านจิตวิสัย (Subjective) ก็ใช้คำว่าอยู่ดีกินดีมีสุข (well-being) คือการเป็นอยู่ที่ดีของคนและสิ่งแวดล้อมตามสภาพทั่ว ๆ ไป ในด้านส่วนบุคคลคุณภาพชีวิตจะแสดงออกในรูปของความต้องการ (Wants) เมื่อได้รับการตอบสนองแล้ว จะทำให้บุคคลนั้น

ๆ มีความสุขหรือความพอใจ” ส่วน ยูเนสโก (UNESCO, 1978 : 89) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับ คุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจ มีความสุข ความพอใจต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของชีวิตที่มีส่วนสำคัญต่อบุคคลนั้น ๆ โดยชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยหลายประการที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ได้แก่ อาหาร สุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร ที่อยู่อาศัย และรายได้ สำหรับราชบัณฑิตยสถาน, (2525 : 124) ให้ความหมายว่าคุณภาพชีวิตประกอบด้วย คำ 2 คำ คือ คุณภาพ หมายถึง ลักษณะความดีและลักษณะประจำบุคคลหรือสิ่งของ ส่วนชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงหมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล รวมไปถึง สิพนนท์ เกตุทัต (2548 : 2) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความสุขชีวิตที่สามารถปรับตัวเองเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม สามารถปรับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและสังคม ให้เข้ากับตนโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น และ กุหลาบ รัตนสัจธรรม และคณะ (2535: 10-11) กล่าวว่า “คุณภาพชีวิต หมายถึงสภาพความเป็นอยู่ของบุคคลทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม ความคิดและจิตใจ ซึ่งได้รวมเอาทุกด้านของชีวิตไว้หมด ซึ่งชีวิตบุคคลสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยสามารถแสดงมิติต่าง ๆ ของคุณภาพชีวิต” นอกจากนั้น ณรงค์ จรรย์วิทยานนท์, (2542: 36) กล่าวว่า “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ หมายถึง การที่ทำให้ประชาชนได้มีชีวิตที่ได้รับสิ่งที่เป็ความจำเป็นพื้นฐานอย่างพอเพียง 8 ประการ หรือที่เรียกว่า ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) 8 ประการ คือ (1) อาหารดี (2) มีบ้านอาศัย (3) ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว (4) ครอบครัวปลอดภัย (5) ได้ผลผลิตดี (6) มีลูกไม่มาก (7) อยากร่วมพัฒนา และ (8) พาสู่คุณธรรม ตลอดทั้ง เสนาะ ตีเยาว์, (2543 : 6-7) กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิตในการทำงาน หมายถึง “ปัจจัยต่าง ๆ ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงคุณภาพโดยทั่วไปที่เกิดขึ้นในที่ทำงาน การที่ผู้บริหารดำเนินการต่าง ๆ ที่จะสร้างสภาพแวดล้อมต่างๆ ในที่ทำงานที่เอื้อให้เกิดผลผลิตสูง ในขณะเดียวกันคนที่ทำงานก็มีคุณภาพชีวิตการทำงานที่ดีด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นในการทำงาน สิ่งทีพนักงานได้รับการปฏิบัติในที่ทำงานและวิธีที่ใช้ในการทำงานล้วนมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนด้วย คุณภาพชีวิตในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งและมีความสำคัญของคุณภาพชีวิต(Quality of life) ของคนทุกคนคนที่อยู่ในองค์กรไม่ได้มีชีวิตด้วยการทำงานอย่างเดียวแต่มีกิจกรรมอย่างอื่นที่ไม่ใช่งานอยู่ในองค์กรนั้นด้วย คุณภาพชีวิตในการทำงานที่ดี” มีลักษณะ ดังนี้ (1) การได้รับค่าจ้างที่ยุติธรรมและเหมาะสมกับงานที่ทำ ซึ่งหมายถึงทำงานเท่าไรก็ได้ค่าจ้างเท่านั้น ทำงานมากได้ค่าจ้างมาก ทำงานน้อยได้ค่าจ้างน้อย หรืองานที่สร้างคุณค่ามากจะได้รับค่าตอบแทนการทำงานสูงกว่างานที่สร้างคุณค่าน้อย เป็นต้น (2) การทำงานอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ถูกสุขลักษณะและมีความปลอดภัยหรือที่เรียกว่าสภาพการทำงานที่ดีซึ่งหมายถึงสิ่งแวดล้อมในที่ทำงานที่ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกายและจิตใจทั้งทางตรงและทางอ้อม (3) เมื่อทำงานไปนาน ๆ คนจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มากขึ้นและมีความเชี่ยวชาญมากขึ้นหมายถึงได้รับความรู้ใหม่ ๆ และเกิดทักษะใหม่ ๆ จากงานที่ทำนั้น ยิ่งทำยิ่งฉลาด ยิ่งทำยิ่งเก่ง (4) มีโอกาสก้าวหน้าในงาน และมีความเติบโตในอาชีพนั้น หมายถึง ทำงานนานๆเงินเดือนหรือค่าจ้างสูงขึ้น เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นหรือสถานภาพในงานที่ทำดีขึ้น (5) งานที่ทำนั้นไม่ไปละเมิดสิทธิส่วนตัว ไม่

ก้าวล่วงเข้าไปในเรื่องส่วนตัว หรือ กระทบ กระเทือนการที่จะเลือกดำเนินชีวิตหรือใช้ชีวิตของแต่ละคน (6) องค์การหรือสถานที่ทำงานนั้นเป็นสังคมของคนทำงานด้วย ต้องถือว่าองค์การนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ไม่ใช่เป็นสถานที่ทำงานให้มีรายได้เพื่อเลี้ยงชีวิตอย่างเดียว ดังนั้นกิจกรรมในที่ทำงานต้องมีทั้งส่วนที่เป็นงานและส่วนที่เป็นสังคมด้วย (7) มีความรัก มีความภาคภูมิใจในงานและองค์การที่คนนั้นทำงานอยู่ เมื่อคนทำงานไปนานๆ จะเกิดความผูกพันในองค์การ จะรักงานที่ทำ มีความรู้สึกทางด้านดี ต่อบุคคลและภาคภูมิใจที่ตัวเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ และ ธรรมนูญ วิถี (2547 : 10) ก็กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิตหมายถึง “การที่บุคคลมีความสุข ความพอใจจากการได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่มีความจำเป็นและความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ภายใต้สภาพแวดล้อมและค่านิยมที่สังคมยอมรับ หรือในความหมายที่สั้นที่สุด คุณภาพชีวิต คือ การมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีนั่นเอง” สรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต มิใช่สิ่งตายตัวหรือกฎเกณฑ์มาตรฐานที่นำไปชี้วัดว่า ชาวเมืองมีคุณภาพชีวิตสูง ชาวนามีคุณภาพชีวิตต่ำ เพราะในความเป็นจริงแล้ว คนมีเงินมาก มีฐานะทางสังคมสูง มีบ้านใหญ่โตหรูหรา ไม่จำเป็นจะต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าคนที่มียีนน้อยกว่า มีบ้านหลังเล็กกว่า หรืออยู่ในฐานะทางสังคมต่ำกว่าเสมอไป แต่โดยทั่วไปแล้ว ก็พบว่าคนยากจนและขาดแคลนปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิตมักมีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่าคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจดี

จากที่อธิบายมาข้างต้นผู้เขียนจึงสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพการดำรงชีวิตที่บุคคลเกิดความพึงพอใจทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันเนื่องมาจากการได้รับการตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ อย่างพอเพียงและเหมาะสมความสุขทางกายรวมทั้งจิตใจที่จะนำไปสู่ความพึงพอใจได้ เริ่มต้นจากความต้องการด้านร่างกายอย่างเหมาะสมกับสภาพและฐานะของตน ซึ่งได้แก่ ปัจจัยสี่ เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นอกจากนั้นคุณภาพชีวิตยังส่งผลต่อสภาพจิตใจที่ดีได้ กล่าวคือ ลักษณะที่บุคคลมีความรัก ความอบอุ่น และความมั่นคงในจิตใจ ได้รับการยอมรับและยกย่องจากผู้อื่น เกิดความภาคภูมิใจ และการนับถือตนเอง คิดและทำในสิ่งที่ตนพอใจและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น คุณภาพชีวิตนั้นอย่างน้อยควรประกอบไปด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับครูและบุคลากรทางการศึกษา

พระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2547 มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติว่า “ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา” หมายความว่า บุคคลซึ่งได้รับการบรรจุและแต่งตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ให้รับราชการโดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน งบประมาณที่จ่ายในลักษณะเงินเดือนในกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม หรือกระทรวงอื่นที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา ส่วน “บุคลากรทางการศึกษา” หมายความว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา รวมทั้งผู้สนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการ หรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน การนิเทศ การบริหารการศึกษา และปฏิบัติงานอื่นในหน่วยงานการศึกษา

คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในบทความเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตครูและบุคลากรทางการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ผู้เขียนขอนำเรียนเพื่อทำความเข้าใจในรายละเอียดของคุณภาพชีวิตตามวิถีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มาจากคำ 2 คำ คือ คุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจพอเพียง จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ จึงสามารถอธิบายความหมายของ “คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นลำดับดังต่อไปนี้ คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพการดำรงชีวิตที่บุคคลเกิดความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันเนื่องมาจากการได้รับการตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ อย่างพอเพียงและเหมาะสมความสุขทางกายที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจได้นั้น คือ ลักษณะที่บุคคลมีสิ่งต่าง ๆ สมองความต้องการด้านร่างกายอย่างเหมาะสมกับสภาพและฐานะของตน ซึ่งได้แก่ การมีอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ความสุขทางจิตใจที่จะช่วยให้บุคคลเกิดความสุขพึงพอใจในชีวิตนั้น คือ ลักษณะที่บุคคลมีความรัก ความอบอุ่น และความมั่นคงในจิตใจ ได้รับการยอมรับและยกย่องจากผู้อื่น เกิดความภาคภูมิใจและการนับถือตนเอง คิดและทำในสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น คุณภาพชีวิตนั้นอย่างน้อยควรประกอบไปด้วย 1) ความสมบูรณ์ด้านร่างกายและสติปัญญา 2) ความสมบูรณ์ด้านจิตใจและอารมณ์ 3) ความสมบูรณ์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม และ 4) ความสมบูรณ์ด้านปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพ เป็นต้น ส่วนเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความรู้จักพอประมาณ ความรู้จักมีเหตุผล และความรู้จักมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดีพอสมควร ตั้งมั่นในภูมิรู้อย่างมีคุณธรรม ไม่ว่าจะมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในก็ตาม ย่อมไม่กระทบต่อการดำรงชีพของตน

เมื่อนำเอาความหมายทั้งสองส่วนนี้มารวมกัน จึงพอสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง สภาพการดำรงชีวิตที่บุคคลเกิดความสุข ทั้งความสมบูรณ์ด้านจิตใจและสังคม ความสมบูรณ์ทางด้านเศรษฐกิจ ความสมบูรณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความสมบูรณ์ด้านการเรียนรู้และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของครูและบุคลากรทางการศึกษาในการได้รับการตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ อย่างพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผล บนเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรมอย่างเหมาะสมกับความสุขที่จะก่อให้เกิดความพึงพอใจกับสภาพและฐานะของตน ทั้งนี้ผู้เขียนจึงขออธิบายระดับคุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยการวัดระดับคุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่กระทรวงมหาดไทย (กระทรวงมหาดไทย, 2558) รวมทั้งนักวิชาการหลากหลายท่านได้อธิบายไว้แล้ว ได้กำหนดไว้พอแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้

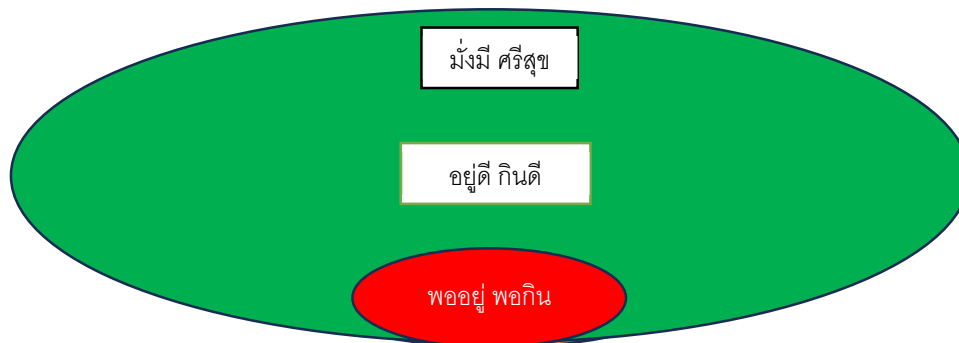
1. การพออยู่พอกิน หมายถึง การที่ครูและบุคลากรทางการศึกษาสามารถดำรงตนให้มีความพอดีกับตนเอง อิ่มชุนตนเองได้ ให้เพียงพอกับรายรับรายจ่ายของเรา พอใจในสิ่งที่ตนเองมี สมกับอัตภาพของตนเอง ไม่อยากได้ใคร่ดีหลงยึดติดกับวัตถุมากเกินไปจนเกิดปัญหากับตนเอง การพออยู่พอกิน อาจมีความสอดคล้องกับคำว่า พอดี ซึ่งแยกเป็นประเด็นต่างๆได้ เช่น พอดีด้านจิตใจและสังคม พอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม พอดีด้านการเรียนรู้และการเทคโนโลยีที่เหมาะสมและพอด้านเศรษฐกิจ ตลอดทั้งการที่บุคคล ครอบครัว มีจิตสำนึกที่มีความสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความโลภน้อย ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก รู้จักประมาณ ทำมาหากินได้ให้พอมีพอกินไม่เดือดร้อน ไม่สุร่ยสุร่าย โดยเรารู้ความต้องการของเราด้วยความสามารถที่จะสนองความต้องการนั้น รวมทั้งสามารถพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจและสังคม สภาพเศรษฐกิจ การเรียนรู้เทคโนโลยีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของตนเองและครอบครัว อย่างสมดุล

2. การอยู่ดีกินดี มีความหมายใกล้เคียงกับการกินดีอยู่ดี กล่าวคือ การที่ครูและบุคลากรทางการศึกษา รวมไปถึงชุมชนมีความเป็นที่อาศัยอยู่ มีความสุขสบายตามอัตภาพของตนเอง มีความเหมาะสมกับอาชีพ หน้าที่การงานของตน ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้อย่างถูกต้อง ไม่ให้อดอยาก หรือโลภแล้ว ตักตวง หรือเบียดเบียนผู้อื่นจนเกินความจำเป็นแต่คิดเผื่อแบ่งปันไปยังสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วย จากนั้นก็การขยายความเข้มแข็งของที่เกิดจากระดับครอบครัวหรือปัจเจกบุคคลสู่ระดับชุมชนให้เกิดความร่วมมือ สร้างพลัง แบ่งปันและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งสามารถพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจและสังคม สภาพเศรษฐกิจ การเรียนรู้เทคโนโลยีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยกันดูแลรักษาหมู่บ้าน/ชุมชนให้พัฒนาไปอย่างยั่งยืน

3. ความมั่งมีศรีสุข หมายถึง การที่ครูและบุคลากรทางการศึกษาดำรงชีวิตที่มีความสุขสบาย มีเงินทองมากเพียงพอการใช้จ่ายไม่ขัดสน ได้รับการยกย่อง หรืออาจเพิ่มขยายจากความพอมีพอกินและความอยู่ดีกินดีโดยมีการจัดการอย่างเป็นระบบตั้งแต่การเป็นอยู่ การผลิต การลงทุน การตลาด การศึกษา สังคมและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจและสังคม สภาพเศรษฐกิจ การเรียนรู้เทคโนโลยีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยกันดูแลรักษาหมู่บ้าน/ชุมชนให้พัฒนาไปอย่างยั่งยืน ต่อยอดการลงทุนให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยเริ่มจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดผู้เขียนจึงสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตครูและบุคลากรทางการศึกษาด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2 คุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : ผู้เขียน

บทสรุป

ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา คือ บุคคลซึ่งได้รับการบรรจุและแต่งตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ให้รับราชการโดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน งบประมาณที่จ่ายในลักษณะเงินเดือนในกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม ที่กำลังประสบปัญหาหนี้สินตลอดจนมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานที่หนักอึ้งจนในบางเวลาอาจไม่มีแรงใจที่จะทำหน้าที่ได้ ด้วยความสามารถที่เต็มประสิทธิภาพ เนื่องจากต้องคอยหารายได้ด้วยวิธีการอื่นมาชดเชยค่าใช้จ่ายที่มากขึ้นทุกวัน ผู้เขียนขอเสนอให้นำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวคือ ครูหรือบุคลากรทางการศึกษาคนหนึ่งคนใดหรือครอบครัวหนึ่งครัวใด มีการรู้จักประมาณ ทำมาหากินได้ให้พอมีพอกินไม่เดือดร้อน ไม่สุรุ่ยสุร่าย รู้จักประมาณความพอดี โดยเรารู้ความต้องการของเรากับความสามารถที่จะสนองความต้องการนั้นเป็นเศรษฐกิจบูรณาการที่เชื่อมโยงชีวิตจิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมีดุลยภาพ ดำเนินชีวิตภายใต้กรอบการมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต บนเงื่อนไขเป็นผู้มีความรู้ควบคู่คุณธรรมมาใช้เป็นฐานในการดำเนินชีวิต นั้นย่อมทำให้ตนเองและครอบครัวมีชีวิตที่ดีทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมที่มั่นคงยั่งยืนด้วยความสมดุล โดยหลักการ ระดับที่ 1) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการพออยู่พอกิน ประกอบด้วย ครูและบุคลากรทางการศึกษาสามารถดำรงตนให้มีความพอดีกับตนเอง อุ่มชูตนเองได้ ให้เพียงพอกับรายรับรายจ่ายของเรา พอใจในสิ่งที่ตนเองมี สมกับอัตภาพของตนเอง ไม่อยากได้ใคร่ดีหลงยึดติดกับวัตถุมากเกินไป ระดับที่ 2) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับการอยู่ดีกินดี กล่าวคือ การที่ครูและบุคลากรทางการศึกษา รวมไปถึงชุมชนมีความเป็นที่อาศัยอยู่ มีความสุขสบายตามอัตภาพของตนเอง มีความเหมาะสมกับอาชีพ หน้าที่การงานของตน ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้อย่างถูกต้องไม่ให้อดอยาก หรือโลภแล้วตกตวง หรือเปียดเบียนผู้อื่นจนเกินความจำเป็นแต่คิดเผื่อแบ่งปันไปยังสมาชิก

คนอื่นๆ ในชุมชนด้วย เมื่อดำเนินชีวิตในสองระดับแรกได้ดีแล้ว ก็ต่อยอดไปสู่ระดับที่ดีขึ้น คือ ระดับที่ 3) คุณภาพชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับความมั่งมีศรีสุข กล่าวคือ การที่ครูและบุคลากรทางการศึกษาดำรงชีวิตที่มีความสุขสบาย มีเงินทองมากเพียงพอการใช้จ่ายไม่ขัดสน ได้รับการยกย่อง หรืออาจเพิ่มขยายจากความพอมีพอกินและความอยู่ดีกินดีโดยมีการจัดการอย่างเป็นระบบตั้งแต่การเป็นอยู่ การผลิต การลงทุน การตลาด การศึกษา สังคมและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น รวมทั้งสามารถพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตทางด้านจิตใจและสังคม สภาพเศรษฐกิจ การเรียนรู้ เทคโนโลยีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยกันดูแลรักษาหมู่บ้าน/ชุมชนให้พัฒนาไปอย่างยั่งยืน ต่อยอดการลงทุนให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยเริ่มจากตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงมหาดไทย. (2558). แบบประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงกระทรวงมหาดไทย (4 x 23 ตัวชี้วัด).

สืบค้นเมื่อ 1 สิงหาคม 2566 จาก www.cddburi.com/photo1/139.doc.

กรมการพัฒนาชุมชน. (2548). รายงานประจำปีของกรมการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย.

กุลลาป รัตนสังธรรม และคณะ. (2535). การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในวิธีการดำเนินงาน วางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์จำเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สถาบันวิจัยพืชสวนและสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

ชุมพร พลรักษ์, เฉลิม วงศ์ไพโร และเมธี ธรรมรังสี. (2549). พระมหากษัตริย์นักพัฒนา. ฉะเชิงเทรา : โรงพิมพ์ประสานมิตร.

ณรงค์ จรรย์วิทยานนท์. (2542). สังคมศึกษา 1 วิชาบังคับ. กศน. ม.ปลาย. กรุงเทพฯ : ประสานมิตร

ธนศน์ นุ่นมัน. (2555). มหา'ลัยล้น ห้องเรียนร้าง วิฤตอุดมศึกษาไทย. สืบค้นเมื่อ 7 กันยายน 2566 จาก <https://www.posttoday.com/politics/427241>.

ธรรมบุญ วิถี.พ.อ. (2547). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของทหารกองประจำการ กรมทหารราบที่ 12 รักษาพระองค์. ปัญหาพิเศษ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะ.ชลบุรี: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

นิคม มุสิกคามะ. (2545). วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

- นิสาร์ตัน ศิลปเดช. (2540). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- มูลนิธิชัยพัฒนา.(2548).เศรษฐกิจพอเพียง.สืบค้นเมื่อ 6 สิงหาคม 2566 จาก <http://www.sufficiencyeconomy.org>.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- สนุก สิงห์มาตร.(2561). กลยุทธ์การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับครูและบุคลากรทางการศึกษาในพื้นที่จังหวัดยโสธร.วารสารวิชาการธรรมทัศน์,18(1)
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน กปร.
- ลีปนันท เกตุทัต. (2547). **ธนาคารสมอง : คลังปัญญาคุณค่าผู้สูงอายุ**. ใน สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. (บรรณาธิการ). รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสนาะ ตีเยาว์. (2543). **หลักการบริหาร**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- UNESCO. (1978). **Indicator of Environmental Quality of Life**. Research and Papers in Social Science, no.38. Paris: UNESCO.